

Nettverksmøte: Mot en bærekraftig opplevelsesindustri på Sørlandet

Oppsummering og anbefalinger

Aase J. Kvanneid

Prosjekttittel: «Nettverksmøte: Plastfrie, helelektriske og bærekraftige opplevelser»
Prosjektnummer: 102249
Institusjon: NORCE Norwegian Research Centre
Oppdragsgiver: Forskningsmobilisering Agder

Gradering: Åpen
Rapportnr.: 4-2020
ISBN: 978-82-8408-065-9

Antall sider: 23
Publiseringsmnd.: Februar

Kristiansand, februar2020

Aase Kvanneid

Einar Leknes
Kvalitetssikrer

Mira S. Thorsen

Forord

Ravnedalen Live ved Mira S. Thorsen og NORCE Samfunn ved forsker Aase J. Kvanneid har gjennom dette mobiliseringsprosjektet gjennomført nettverksmøte og workshop for sentrale aktører i Agder om «Plastfrie, helelektriske og bærekraftige opplevelser» Oppdraget har pågått i januar og februar 2020.

Vi vil rette en stor takk til alle deltagere på nettverksmøtet for tilbakemeldinger og innspill, samt Forskningsmobilisering Agder for ressurser til å gjennomføre arbeidet. Denne rapporten sammenfatter prosessen og skisserer anbefalinger for videre arbeid.

Aase J. Kvanneid

Kristiansand, februar 2020

Innhold

Forord	2
1. Innledning	4
2. Bakgrunn	5
3. Resultater fra Workshop	13
4. Oppsummering	16
5. Nyttige lenker	18
6. Referanser	19

1. Innledning

Ravnedalen Live er en musikkfestival over 2-3 dager som avholdes i juli, på et friluftsområde rett nord for boligområdet Grim i Kristiansand. Festivalen tiltrekker i gjennomsnitt 6-7 000 mennesker, og har de siste årene vektlagt bærekraft og miljø både i drift og arrangement. Med en relativt liten stab erfarte festivalledelsen – her representert ved Mira S. Thorsen, at mange eksisterende løsninger fort ble for kostbare, og at alternative og nye løsninger ikke kunne produseres uten gode samarbeidspartnere. Utgangspunktet for denne nettverkssamlingen var derfor: hvordan kan man arrangere festivaler på en økologisk, økonomisk og sosialt bærekraftig måte?

En undersøkelse av hva hovedutfordringene er, ble gjennomført ved å intervju festivalleder Mira Thorsen ved Ravndalen live, litteratursøk, samt et intervju med daglig leder Clive Philips i GreenBox Events¹. Hovedutfordringene for å kunne arrangere bærekraftige festivaler kan oppsummeres i tre punkter: 1) Avfall (plast), 2) Energibruk/fossilt drivstoff, 3) Samarbeid og handling. Vi arrangerte deretter et nettverksmøte, og inviterte et selektert utvalg relevante aktører fra region Kristiansand, blant annet: Cultiva, Innovasjon Norge, Universitetet i Agder, Næringsforeningen, Kristiansand Kommune, DNB, Franzefoss, Avfall Sør, Sørnorsk Kompetansesenter for Musikk (SØRF), Hansa Borg Bryggerier, USUS/Møtebyen Kristiansand, Dyreparken, Palmesus, samt individuelle kunstnere og øvrige bransjerepresentanter. Av 28 inviterte møtte 28 aktører opp², og interessen var stor både i for- og etterkant av arrangementet, da flere aktører tok kontakt med arrangørene og ønsket å bli invitert på et lignende arrangement. Fædrelandsvennen lagde også en helsides reportasje fra samlingen (Fædrelandsvennen 2020). En kort workshop basert på en lett «hackathon»-inspirert modell ble også gjennomført under møtet, med hensikt å gi de fremmøtte aktørene mulighet til å finne konkrete løsninger mot et felles mål: en mer bærekraftig opplevelsesindustri i Agder.

Denne rapporten vil først og fremst fokusere på tre hovedpunkter hvor potensialet og mulighetsrommet for forbedring er størst. A) Avfall: utfasing av ikke gjenvinnbar plast gjennom utprøving av nye produkter, prosesser og samarbeid B) Energi: utfasing av fossilt drivstoff for renere energibruk i transport og under arrangement. C) Samarbeid og koordinering: Etableringen av et nettverk, ressursgruppe eller aktør som koordinerer og kanalisere initiativer som går mot konkrete og bærekraftige løsninger for opplevelsesindustrien i Agder.

---

¹ Greenbox Events er et britisk selskap som tilbyr festivaler «grønne og bærekraftige festivallosninger», og ivaretar all dialog og praksis rundt avfallshåndtering før, under og etter festivalen <https://greenboxevents.co.uk/>

² 28 ble invitert, et par meldte avbud, og noen ekstra meldte seg på etter å ha hørt om arrangementet av kollegaer. Vi endte opp med 28 deltagere samt forsker, journalist og fotograf.

2. Bakgrunn

Med en stadig økende bevissthet rundt en pågående økologisk krise, global oppvarming og utslippsrelatert forbruk (IPCC 2019), ønsker Ravndalen Live, en relativt liten musikkfestival i Kristiansand, Agder, å finne en balanse mellom økonomisk, økologisk og sosial bærekraftig drift. Dette initiativet følger en trend i musikkfestival-industrien generelt, hvor vi ser en klar økning i det som kalles «bærekraftige» eller «null-utslippsfestivaler» globalt (BBC: 2019, CNN: 2019, NRK 2018). Trendstudier viser også at fremtidens forbruk vil formes av måten millenniumsgenerasjonen (f.1983-f.1994) og Generasjon Z (f.1995 – f.2002) verdsetter opplevelser mer enn materielt forbruk, og tiltrekkes av etisk ansvarlighet og handlingsvilje hos produsenter og tilbydere (Deloitte 2019).

Ravndalen Live har respondert på disse trendene. Per 2019 opererte festivalen med følgende tiltak:

- fokus på gjenbruk og kortreist i innkjøp
- fokus på streng sortering av avfall på festival og under riggeperioden gjennom sorteringsstasjoner for avfall og panteboder for glass
- økt bruk av elbil
- klar kommunikasjon til publikum, artister og bemanning om miljøprofil
- oppfordrer publikum til å gå, sykle eller reise kollektivt gjennom markedsføring
- retter seg etter kriterier fra Miljøfyrtårn
- søker aktivt samarbeid med andre aktører i bransjen gjennom prosjektsamarbeid og dialog.

Likevel har festivalen flere utfordringer med å nå egne bærekraftsmål: en plastfri og helelektrisk festival. Slik det er i dag, er det opp til hver enkelt arrangør både å ha et bærekraftig fokus, å legge listen for hva som er bærekraftig «nok», samt inngå egne og separate avtaler med tilbydere og partnere. Det er også begrenset hva slags føringer og insentiver som stilles til rådighet for opplevelsesindustrien på Sørlandet fra forvaltning og øvre myndigheter. Med utgangspunkt i avfall og avfallssortering, som var en av festivalledelsenes store utfordringer, ble det forhandlet frem en avtale med det lokale avfallsselskapet for sortering og etterbehandling av avfall. Avfallet sorteres i varierende grad av frivillige og festivalarrangøren selv, arbeidet er tidkrevende, og krever mye større grad av presisjon og arbeidskraft enn det som har vært mulig til nå.

Samtidig er innkjøp av mer bærekraftige produkter som nye aggregater/batterier for utfasing av dieselaggregat, gjenbrukbare telt, serveringsprodukter, scenemateriell, sorteringsdunker o.l. store utgifter for små festivaler med trange budsjett. Som enkeltstående små aktører som ønsker mer bærekraftige alternativer, er det også vanskelig å legge press på utviklingen av alternative tilbud fra store tjeneste-/material-produsenter. Risikoen er også relativt høy når det gjelder utskiftning av energikilder. Når man arrangerer

en festival, eller annet arrangement med mange mennesker i et avgrenset område over kort tid, kreves pålitelige energikilder til scene, lys, lyd, servering o.l. Strømbrudd under en stor konsert med mye trengsel, kan føre til uro, misnøye og i noen tilfeller panikk. Samtidig krever nye løsninger også en annen arealbruk. Sorteringsdunker og ekstra areal for sortert avfall, samt en effektiv og omfattende infrastruktur som skal tilrettelegge både for gode publikumsopplevelser og samtidig håndtere store mengder utstyr og mennesker.

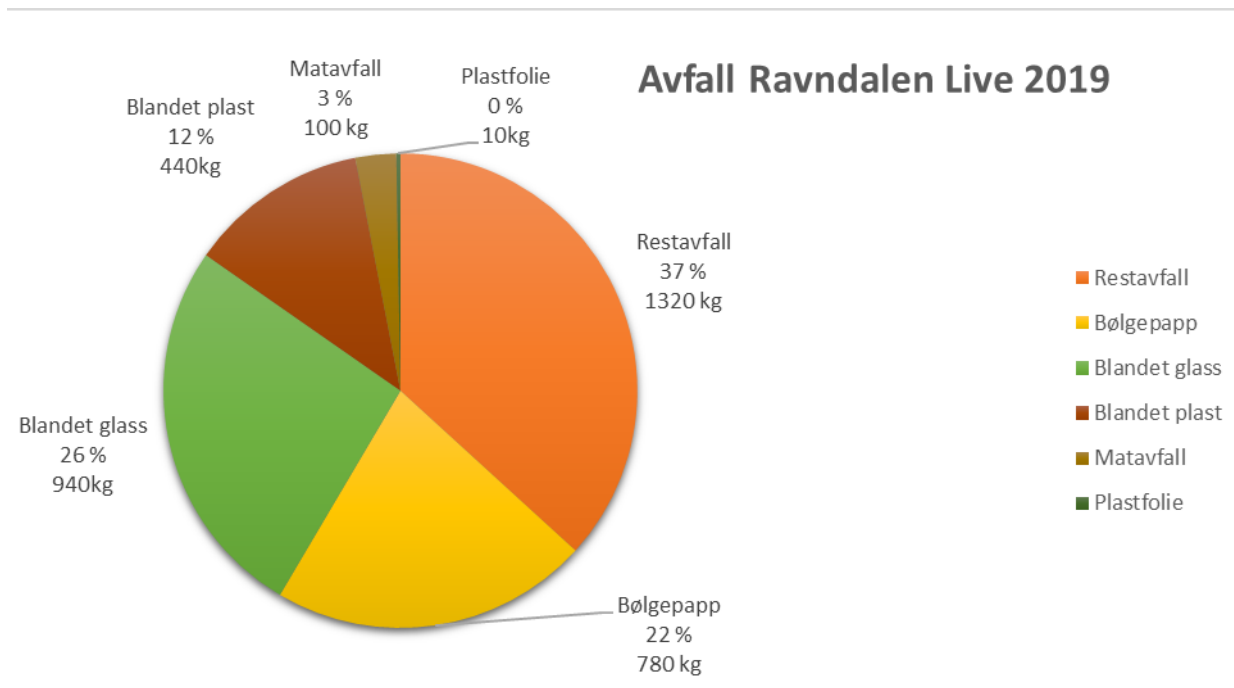
Det er altså stor handlingsvilje, men et relativt lite handlingsrom for at små festivaler og arrangementer kan ta den økonomiske risikoen ved å satse på nye, mer bærekraftige produkter eller løsninger. Sektoren er preget av et ønske om erfaringsdeling, samarbeid og handling, og Hovedorganisasjonen Virke, Norske Konsertarrangører, Norsk teater- og orkesterforening og Norske kulturhus har nå tatt initiativ til et grønt veikart for kulturnæringen (naturpress.no 2020, bt.no 2020). Det er likevel behov for et samlet kompetansemiljø på bærekraftig drift av arrangementer og et egnet virkemiddelapparat i regionen, både for å muliggjøre overgangen fra vilje til bærekraftige investeringer og praksiser, men også for å utnytte den erfaringen og kjennskapen lokale aktører har til sine nettverk, utfordringer og ressurser. Under vil vi gå gjennom de tre hovedutfordringene med underutfordringer.

Avfall/Plast

Festivaler og andre tilstelninger som trekker mange mennesker inn på et relativt lite område over kort tid, produserer mye avfall og har et høyt forbruk av energi både på transport av mennesker og materiell, samt under selve arrangementene (lys/lyd). Ravndalen Live produserer 3,5 tonn avfall over to dager, og er i så måte en liten festival (7 000 deltagere over to dager). Til sammenligning oppgir Pstereofestivalen i Trondheim (om lag >20 000 gjester over 2-3 dager) at de produserer 26 tonn søppel på tre dager (NRK 2018).

Måten festivalen er organisert på, om de tilbyr camping o.l. vil gjøre store utslag på mengden restavfall som produseres. Ravnedalen Live tilbyr ikke overnatting til sine gjester, og slipper dermed avfall som telt o.l. som ofte er vanskelige å sortere og gjenvinne, ettersom platen som brukes er satt sammen med mange ulike materialer og stoffer som ikke egner seg for resirkulering. Plast finner vi likevel igjen både i scene og rigg-materialer, samt som beholdere for mat og drikkeservering. I 2019 hadde Ravnedalen Live 450 kg plastavfall (se fig.1). Restavfall har også store håndteringskostnader. Avfall som ikke sorteres, eller sorteres feil, går som restavfall til avfallsforbrenning. Andre avfallstyper, som jern, metaller, papp/papir og plast og selges i et internasjonalt marked, og vil ha varierende priser. God kildesortering er dermed avgjørende for å holde kostnadene nede, og gjenvinningsgraden høy (Grønt Punkt Norge 2019). Avfallshåndteringen under små til mellomstore festivaler på Sørlandet (og i Norge for øvrig) i dag, preges av publikums egeninnsats under arrangementet, hvor publikum sorterer enkelte avfallstyper selv, og frivillig innsats av lag, foreninger og festivalledelse etter endt festival. Dette er en

tidkrevende jobb som også krever presisjon, dette gjelder spesielt om man skal redusere mengden restavfall.

Plast har vært gjenstand for stor oppmerksomhet både i media og blant folk flest. Det produseres hvert år over 300 millioner tonn plast, hvorav det er beregnet at omlag 4-12 millioner tonn havner i havet (Geyer et al., 2017). Bruken av plast er tyvedoblet de siste 50 årene (World Economic Forum, 2016), og makroplast³ spesielt har blitt et visuelt symbol både på forbruk og på samfunnets manglende evne til å håndtere avfallet vi produserer. Kunnskapen om plast og dens lange nedbrytningstid er ikke ny, men har vært bredt formidlet i tilnærmet 40 år. Frem til 2016, var plast likevel på linje med annet avfall i naturen ryddet sporadisk, ofte med utgangspunkt i frivillig sektor, som miljøvernorganisasjoner og/eller engasjerte lokale dugnadsgrupper o.l. (Kvanneid og Guribye 2018). I Norge ble engasjementet rundt plast som en særskilt trussel for natur og miljø først understreket ved oppdagelsen av «plasthvalen» utenfor Sotra i 2017. Den 6 meter lange utsultede gåsenebbhvalen hadde strandet med over 30 plastposer i tarmsystemet som hindret matopptaket, og hvalen måtte avlives. Hvalen ble et ikon for trusselen plast utgjør mot vann- og landdyr, og ble utstilt på historisk museum i etterkant av mediehyseriet som fulgte (UiB.no:2019).

Produksjonen av plast-materialer er også forbundet med miljøkonsekvenser. Plast produseres av hydrokarboner, som olje og gass, og karbonutslippene fra plastproduksjon ble i 2015 beregnet å være om lag 1.8 milliarder tonn CO² (Zheng & Suh 2019). Det er

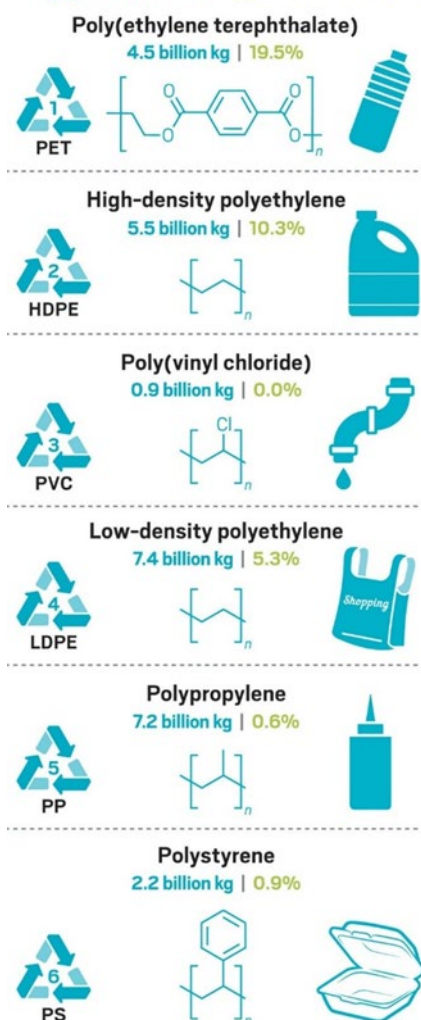
³ Makroplast er plastbiter over fem millimeter, altså de lett synlige bitene med plast. Plastbiter mindre enn fem millimeter (på størrelse med et sandkorn og mindre), vil defineres som mikroplast (Lusher for NIVA 2017)

dermed et ønske fra festivalledelsen å redusere avfall generelt, samt unngå bruk av engangspplast spesielt, som et ledd i å bli mer bærekraftig. Dette vil forøvrig kreve et stort kartleggingsarbeid av hvilke plast-typer som kan skiftes ut, og hvilke materialer som er gode erstatninger. Det fordrer også samt en god dialog med avfallsselskapene som håndterer platen og/eller erstatningsproduktene i etterkant. Det vil også kreve et godt samarbeid med produsenter av alternative produkter og scenemateriell, publikum, artister, sponsorer o.l. Man må også kunne forespeile langt flere lønnede eller frivillige for å sortere restavfall og/eller plastprodukter under og etter festivalen. Eksempelvis har Øyafestivalen, som utmerker seg nasjonalt med gode sorteringsrutiner, et stort antall frivillige. Den nederlandske musikkfestivalen DGTL som forbød plastkopper og beger i 2019 (BBC 2019, DGTL 2020), har oppgitt en tilnærmet dobling av personell ved omlegging til plastfri festival.

Sorteringsarbeid

Key: Mass-produced | Percentage recycled

benyttes (strips, hygieneartikler o.l.)

Sorteringsarbeidet er tidkrevende og krever nøyaktighet. Dette fordi plast er en samlebetegnelse for flere syntetiske materialer med svært ulik oppbygning, og svært ulik resirkuleringsgrad (se fig.2). Ryddemansskapet og festivaldeltagere har lite kjennskap til materialenes oppbygning og klassifisering, noe som kompliserer etterarbeidet – både sortering under festivalen (på stedet), men også når platen ankommer gjenvinningsstasjonen. For å gjenvinne plast kreves gode og dyre anlegg, både for energieffektiviteten ved forbrenning, men for å sikre at giftstoffer som Dioxin fanges opp og filtreres ut, hvilket flere anlegg i Europa nå gjør. Om målet er en festival uten plast-restavfall, fremstår det som avgjørende å 1. kontrollere plasttyper inn på området/salg av plastprodukter, 2. sortere riktig plast-type under og ut av området, og 3. forsikre seg om at platen (eller alternativet til plast) resirkuleres på en optimal måte.

Tiltak Ravndalen Live selv ønsker å sette i verk for å redusere plastforbruket og avfallsmengden generelt er å heve kompetansen om kildesortering i egen organisasjon, samt øke kompetanse og medvirkningsgrad blant frivillige og publikum, skifte ut plastglass med gjenbrukbare glass og skifte ut store deler av engangsproduktene som

Tilgang på alternative produkter

I denne fasen virker det mest hensiktsmessig å fokusere på reduksjon og utskiftning av bruk av plast, spesielt engangspplast. Her møter ulike festivaler ulike utfordringer etter hvor langt lokal industri har kommet i utvikling av mer bærekraftige produkter, og hvilken kapasitet lokal avfallsindustri har til å ta imot og gjenvinne produktene.

Det finnes nasjonale aktører som kan tilby produkter som for eksempel Polyactic Acid (PLA), ofte referert til som «bionedbrytbar plast». PLA består av plantestivelse, og har i visse forsøk latt seg kompostere med ranekompostering (grøntpunkt.no:2019, SNL:2020), men må behandles i egnede komposteringsanlegg da prosessen likevel vil etterlate seg CO² og mikroplast (TU:2018). Det er få avfallsanlegg som kan kompostere PLA i Norge, og så vidt vi vet kan ingen avfallsselskap i Agder resirkulere dette stoffet. Eksempelvis må den sørnorske festivalen Palmesus frakte sitt PLA 341 km til SIMAS sitt anlegg (8t og 11 min med bil) og betaler 2850 per tonn. I tillegg kan PLA ha andre utfordringer. Råstoffet kommer ofte fra plantasjer i det globale sør og transporteres dermed svært langt, og kan i tilfeller også komme fra plantasjer som fordriver regnskog og andre biologisk viktige landarealer, eller fra etisk uforsvarlig handel. I tillegg er det rapportert om at glassene kan knuse relativt lett, noe som etterlater skår som publikum og ryddemannskap kan skade seg på (intervju med Clive Philips 2019).

Det bes gjøre oppmerksom på at det finnes flere bionedbrytbare plasttyper med ulike egenskaper og ulik gjenvinningsgrad. Materialene her er relativt nye på markedet, og det er ingen gitte standarder eller praksiser som kan sette likhetstegn mellom «biologisk nedbrytbart» og «bra for miljøet» (SPIF.org:2018). Det er også andre materialer enn PLA og andre plast man kan benytte seg av, herunder bambus og palmeblader, men også norsk trevirke. Det bes også merke at rapportforfatter ikke har tilstrekkelig kunnskap om plast eller plasterstattende produkter til å gi råd på dette feltet.

For å sikre reell bærekraft, må dermed en grundig utredning av det alternative produktet finne sted, og en livssyklusanalyse må koordineres og gjennomføres i samarbeid med et uavhengig forskningsmiljø. Det er i dette feltet, som i flere nye industrier og praksiser som vokser frem som nåtidige bærekraftige alternativer, behov for en merkeordning som er uavhengig, forskningsbasert, transparent og livsløpsorientert.

Renere energi

Festivaler er generelt avhengig av mye strøm under avvikling, dette både for å sikre en god publikumsopplevelse, men også av sikkerhetsmessige grunner. I dag benyttes strøm via kabler til området, men alle festivaler er også delvis avhengige av et dieselaggregat til scene og område som kan drifte festivalen ved strømbrydd – et ikke ukjent fenomen for de fleste festivalarrangører. I tillegg til selve energiforbruket under festivalen, medfører også transport av materiell og publikum CO²-utslipp. Mange festivalaktører leier materiell fra store tilbydere på Vest- og Østlandet, og gjester reiser ofte langt med fly og bil. I tillegg vil mange velge å kjøre privatbil til festivalen.

Tiltak for å redusere CO²-Utslipp

Det er flere tiltak man som festival kan gjøre for å redusere mengden karbonutslipp. FLOW i Finland har inngått samarbeid med en finsk produsent av biodiesel, og ble slik tilnærmet karbonnøytrale. Et initiativ under den amerikanske festivalen Burning Man i 2007 ble utgangspunktet for en uavhengig organisasjon (Black Rock Solar), som videre samarbeidet med byens myndigheter og en produsent av solceller og installerte solcellepaneler som byen kunne ha nytte av når festivalen var avviklet (Burning Man Journal, 2019). Øyafestivalen byttet til faststrøm, og Idyllfestivalen har inkludert kollektivtransport til og fra festivalen i billettprisen i et samarbeid med Østfold Kollektivtransport (I Østfold, 2019). Dette er alle tiltak som må tilpasses størrelse og lokasjon av festivalen, både de ekstreme (Burning Man er i en ørken i Nevada med enorm kapasitet for solkraft), og de mer sedvanlige (Øyafestivalen er en sentrums-festival med stor tilgang til faststrøm).

Et annet, komplimenterende tiltak er reduksjon av energiforbruk generelt. Kan man spare på noe ved å skifte ut til mer energieffektivt lyd- og lysutstyr? Kan man redusere antall reiser i forbindelse med planlegging og arrangement for både arrangører, artister, aktører og gjester? Også her er kartlegging av materialpark, reisevaner og energibruk under festivalen et første viktig punkt, med hovedfokus på overgangen fra fossilt til gjenvinnbare energikilder, men også på ressursbruk generelt. Da nye, mer effektive og solide produkter også koster mer, vil det være hensiktsmessig å dele en mer miljøvennlig utstyrsark med fokus på ren energi og bærekraftige utstyrløsninger med andre arrangører i regionen.

Samarbeid med offentlig, privat og frivillig sektor

Samarbeid har vært nøkkelen til suksess for alle festivalene som er gjennomgått i denne studien. Da spesielt nevnes samarbeid med turistnæring, offentlige etater, institusjoner, frivillig sektor, kunstnere, designere og publikum. Likevel er potensialet for økt samarbeid på tvers av bransjen et område hvor vi ser et lavt nivå av kollektiv mobilisering. Dette er hva nettverksmøtet og workshopen arrangerer 29.januar 2020 skulle imøtekomme, og det er mye inspirasjon å hente fra bransjen forøvrig.

Det er eksempelvis globalt mange initiativer i festivalbransjen mot bruk av plast og restavfall generelt, da spesielt engangsplast. Den norske Øyafestivalen byttet plast ut med PLA i et samarbeid med Sogn Interkommunale Miljø- og avfallsselskap (SIMAS) i 2018 (øya.no 2018, Simas.no 2018), og får god frivillig sorteringshjelp av blant annet Natur og Ungdom. Festivalen FLOW i Finland samarbeidet med en veldedig organisasjon, og innførte pant på drikkebeholder til inntekt for et tre-plantingsprosjekt på Madagaskar, og fikk byttet ut sitt dieselaggregat og sitt scenemateriell i samarbeid med en produsent av biodiesel og biokompositt-materiale (flowfestival.com: 2020). Den engelske Glastonbury-festivalen tilbyr drikke på tappekran, i tett samarbeid med sine leverandører (BBC 2019). Samtidig har de danske festivalene Roskilde og NorthSide gått over til å selge gjenbrukskopper som ble vasket i en enorm vaskemaskin «on site» i samarbeid med en alkohol og drikkevareprodusent (scandinaviantraveler.com:2019, roskilde-festival.dk 2020). Disse festivalene har

inngått tette samarbeid med produsenter og sponsorer, samt avfallsselskap, for å teste ut produkter i alternative materialer, men har også allokert mye ressurser internt i festivalen, samt engasjert en stor mengde ekstra bemanning til dette. I England er det de siste årene oppstått flere selskaper som GreenBox Events, som leies inn av festivalene for å håndtere hele avfallssyklusen fra før, under og etter festivalen. Slike selskaper tilbyr også ofte eget ryddemannskap som sorterer på stedet, egne sorteringsstasjoner, og har inngått avtaler med lokale selskaper og leverandører.

I tillegg har alle festivaler som vektlegger bærekraft, inngått samarbeid med lokale matprodusenter for å øke mengden økologisk, vegetarisk og kortreist mat. Ifølge FNs landrapport er tiltak mot et mer bærekraftig mat-system sentralt for å bevare det økologiske mangfoldet (IPCC 2019), og for å få ned karbonutslippene (Schiermeier 2019).

Samarbeid med frivillig sektor og organisasjoner er et annet område hvor det med fordel kan utvikles flere tiltak. Når det gjelder samarbeid med frivillig sektor, eller ved engasjement av sårbare grupper (arbeidsledige, innvandrere eller andre marginaliserte grupper), må en etisk vurdering samt grad av reell frivillighet tas i betraktning. Å rydde opp andres avfall er for mange som opplever å være utenfor storsamfunnet på grunn av sin bakgrunn, stigmatiserende. Dette gjelder spesielt grupper som ikke har kjennskap til den norske frivilligmodellen, eller den særegne statusen plast må sies å ha fått i Norge. Forskning på frivilligfeltet, da spesielt på «strandrydding» viser også at avfallsrydding må oppleves som *frivillig*, ikke som et *krav* (Guribye 2016, Kvanneid og Guribye 2019).

Fra holdning til handling

Hvordan motivere publikum, besøkende, leverandører og bransjen øvrig mot å satse sammen mot bærekraftige løsninger? Når det gjelder publikum på festival, kan det være forskjellige fordeler og ulemper ved å prøve ut nye ideer, praksiser og produkter. Slike arrangementer er til for at mennesker skal kunne dele gode opplevelser sammen. Demografien vil variere mellom typen festivaler og arrangementer, noen vil tiltrekke seg et yngre eller mer modent publikum, særegne subkulturer, familier, eller hele lokalsamfunn. Ulike segmenter av befolkningen vil ha både ulike forutsetninger, erfaringer og kunnskapsnivå, og de vil i varierende grad også kunne tenkes å innta større mengder rusmidler, da spesielt alkohol. Dette vil for de fleste gi en forsterket opplevelse av «kos», «hygge» og «god stemning», og bringe store mengder mennesker inn i hva man lekent med Turner (1987) kan kalle «en liminal fase», her: «festivalmodus». Her er gjestene i en tilstand hvor samfunnets normer tøyes og reforhandles, oppførsel som utenfor festivalområdet ikke aksepteres kan utprøves, og man får et mer fleksibelt og utprøvende handlingsrom (Lucas & Wright 2013). Dette kan ha både heldige og uheldige konsekvenser. I hovedsak vil en festival ofte trekke mennesker med hensikt å ha det gøy, ikke «arbeide», så hva kan man forvente av mennesker «i festivalmodus»? Clive Philips forteller med erfaring fra mange ulike festivaler i England, at insentiver som panteordninger o.l. for bedre kildesortering, kan ha god effekt, men med «feil» publikum kan det også virke mot sin hensikt. Eksempelvis på festivalen Shambala som har en sterk bærekraftig og miljøvennlig profil, og som tiltrekker

seg publikum med lignende holdninger, har man kunnet kreve 10 £ for depositum for å få publikum til å sortere alt avfallet selv, og dette har fungert relativt bra. På en annen festival med et annet publikum, resulterte samme løsning i at publikum nå følte de godt kunne unnvære beløpet og synes de nå hadde betalt for at noen andre sorterte avfallet for dem. Sorteringsgraden gikk dermed ned, siden de nå hadde mindre insentiv enn før til å sortere. Dette gjaldt også selgere og andre tjenestetilbydere, kunne Philips fortelle (intervju 2019).

Forskning på avfall, sortering og matsvinn i Norge, viser også at maten og avfallet må oppleves å ha egenverdi (da ikke kun økonomisk verdi) for å øke kollektivt bærekraftig handlingsnivå (Ose 2018). En studie av Heller og Vatn (2016) som evaluerer et forsøk med avfallsavgifter i Ulstein kommune, finner at økonomiske insentiver ofte gir uforutsette utslag, som økt illegal avfallshandtering og generell uvilje (Heller and Vatn 2016). Prismekanismer kan dermed utforskes nærmere, men generelle tendenser både i frivillighetsforskning og annen relevant litteratur om generell bærekraftig adferdsendring peker på nødvendigheten av å utforske dypere betydningen av vekselvirkningen mellom kunnskap og holdning, immaterielle og materielle verdier (Kvanneid 2018, Nordgaard 2011, Rosa 2019).

Vi ser fra sammenlignbare festivaler i Europa og Norge at umiddelbare belønningssystemer (øl i bytte mot plastglass eller snus, som Roskilde festivalen i Danmark (scandinaviantraveler.com:2019, roskilde-festival.dk 2020).), konkurranser (VIP billetter, backstage-pass, gratis billetter til neste års festival), samt å invitere publikum med på lystbetonte aktiviteter, kollektive kunstprosjekter, innsamlingsaksjoner o.l. kan øke motivasjonen blant gjestene. Det samme gjør følelsen av en kollektiv og samlet innsats fra festivalarrangører og samarbeidspartnere, men også disse må motiveres. Her ser vi potensiale til at dette kan øke med positiv eksponering og PR gjennom bærekrafts-priser fra uavhengige aktører, positiv tilbakemelding fra kommune/fylke, samt gjennom kollektiv handling og partnerskap.

3. Resultater fra Workshop

Under nettverksmøtet ble det arrangert en liten workshop mot en bærekraftig opplevelsesindustri/festivaler på Sørlandet. Her samlet 28 deltagere seg rundt fem forskjellige bord med forskjellig tematikk (Energi, Infrastruktur, Publikum, Plast, Nye Produkter, og Bærekraftig Etterspill). De ble gitt tre oppgaver (1. prioriter tre hovedutfordringer, 2. skisser tilsvarende løsninger, 3. finn konkrete samarbeid/planer). Utfordringene og løsningene ble diskutert og notert på gruppene, og deretter tatt opp i plenum. Arkene med løsningsforslag ble samlet inn. Dette ble deretter kategorisert inn i tre hovedutfordringer med tilhørende løsningsforslag:

Avfall/Plast

Hovedutfordringer:

- Mye avfall generelt, høyt plastforbruk, manglende alternativer til plastprodukter.
- Ikke alle besøkende vet, kan eller kjenner til hvordan man resirkulerer riktig. Ikke alle kommuner resirkulerer, og enkelte gjester fra utlandet kan være mindre vant med å sortere avfall.
- Mengden sneiper/snus og plastglass er en stor utfordring. Må ha vaskbar, resirkulert plast eller aluminiumskopper, vaskebuss/henger, kjøpe/leie termokopp til kaffe, bryggeriene kan kanskje tilby noe?
- Ingen aktører i Norge som tilbyr grønne pakkelsninger for festivaler med lokale samarbeidspartnere
- Lite/ingen miljøsamarbeid mellom festivaler regionalt eller nasjonalt

Hva gjør vi med det?

- Felles innkjøpsordninger og en felles erfaringsplattform med alternativer til plast
- Turistindustrien og bransjen må kommunisere hva og hvordan vi resirkulerer klart og tydelig «slik har vi det i Kristiansand» / «slik har vi det på Sørlandet». Kjøre en kampanje med noe grafisk?
- Intuitive avfallsbeholdere/avfallslokk. Kunst-installasjoner som kan motivere til sortering, som sneipsylindre og installasjoner eller skulpturer (Ravnedalen live hadde suksess med plast-glass-blomst i 2019). Gående eller snakkende søppelkasser?
- Må skape en delingskultur og samarbeid gjennom nettverk, møteplasser, prosjektsøkegrupper eller lignende.

Energi

Hovedutfordringer

- Transport. Det er mange mennesker og mye utstyr som transporteres langt, og ikke kollektivt.
- Avhengighet av dieselaggregat for sikkerhet/back-up
- Totalforbruk av energi

Hva gjør vi med det?

- E-busser som går i skytteltrafikk til området, inkludere offentlig transport i billetten, fjerne P-plass på området. Samarbeide med store kollektivtransportaktører som AKT, VY og Go-Ahead.
- Sondere mulighet for andre energikilder og batterier. Spleise på mobile batterikontainere. Sondere mulighet for sesongbaserte ladestasjoner til elbil som kan stå langs kysten om sommeren og på Hovden om vinteren. Kreve at området kun kan leies ut med strøm.
- Gjøre en analyse av energiforbruk og se hvor det kan reduseres.

Samarbeid med publikum, bransje og øvrig samfunnsliv

Hovedutfordringer

- Publikum/folk oppfører seg ikke alltid slik man ønsker, hvordan motivere?
- Hvordan skape gode holdninger blant publikum og samarbeidspartnere?
- Hvordan stimulere til kreativitet og innovasjon?
- Hvordan finne kunnskapen som trengs for å satse på riktige tiltak – å tørre å gå fra holdning til handling?

Hva gjør vi med det?

- Publikum/gjester må bevisstgjøres og ønske/være motiverte for å ta ansvar for å få ned (plast)forbruket/øke sorteringsgraden.
- Ta utgangspunkt i kunnskap om publikum og relevante aktører. Kan de motiveres av poeng, penger eller priser?
- Få en positiv diskurs rundt det grønne skiftet. Involvere kunst og kulturmiljøene, inspirere hverandre til å tenke utenfor boksen. Kunstinstallasjoner kan sette i gang samtaler og praksiser, berører mennesker på et annet plan enn det økonomiske.

- Samle flinke og motiverte aktører som kan samarbeide med forskning om å prøve nye kampanjer, løsninger og samarbeid. Ønsker flere statlige insentiver, belønningsordninger til de som tør å satse. Ønsker gode og tilpassede sertifiseringsordninger.

4. Oppsummering

Rapporten har tatt for seg utfordringer og tiltak under utprøving i festival og arrangementssektoren, og har funnet følgende hovedutfordringer: a) Bruk og mengde plast og avfall, samt manglende tilgang på alternative produkter, b) bruk og mengde fossilt drivstoff, da spesielt dieselaggregat og transport av mennesker og utstyr. c) samarbeid og motivasjon til bærekraftig handling med publikum spesielt og bransjen og offentlig og private aktører generelt. Deltagerne på workshopen var alle interesserte i videre samarbeid, og ville gjerne dra nytte av hverandres erfaringer, ideer og løsningsforslag gjennom en felles møtarena/plattform og en felles innkjøpsordning/utstyrspark. Det ble også foreslått at man kunne kreve at alle må betale en relativ andel av billettinntekter eller lignende for å være med i en eventuell felles utstyrspark, og at det ble utredet hvem som skulle forvalte denne.

Alle utrykte et ønske om å samarbeide tettere med frivillige organisasjoner, bygningsindustri, merkevareprodusenter og avfallsbransje, samt en plattform hvor bransjen selv kunne møtes. Det ble utrykt et ønske fra de fleste gruppene, at det ble etablert en egen prosjektgruppe for å søke midler til å iverksette tiltak, eller et tilsvarende selskap som GreenBox Events som leverer «grønne pakkelsninger» til store og små festivaler.

Konkluderende anbefalinger for videre satsingsområder

1. Opprette et team/innsatsgruppe som kan knytte til seg relevante aktører i offentlig, privat og frivillig sektor. Gruppen oppfordres spesielt til å kartlegge interesse og mulighet for en felles grønn utstyrspark for arrangementer og festivaler i Agder, og sondere mulighetene for å etablere/utvikle et selskap/bedrift/bedriftsnettverk med muligheter for inkluderende arbeidsplasser.
2. Etablere en samarbeidsarena med jevnlig samlinger for samarbeidsdrevet innovasjon for opplevelsindustrien med leverandører, samarbeidspartnere og stakeholders med klar handlingsvilje og felles målsetning. Forutsetning at man har ønske om å inngå i et symbiotisk forhold, der alle er likestilte og at det er forståelse for hverandres drift og bunnlinje. Det er flere aktører på feltet som allerede har utarbeidet guider og sertifiseringsordninger for grønne festivaler o.l. (se nedenfor).
3. Knytte til seg forskere eller konsulenter som kan utføre:
Mulighetskartlegging av alternative produkter som kan erstatte engangsplast spesielt og redusere avfall generelt. Kartleggingen må innhente data om

nåværende avfallsmengde og håndtering, samt innhente livssyklusanalyse av alternative og tilgjengelige produkter. Om en livssyklusanalyse viser at PLA kommer fra en etisk og biologisk bærekraftig produksjon, og man kan sikre kompostering av materialet, er dette på nåværende tidspunkt et aktuelt alternativ. Det oppfordres likevel til å utforske andre materialer, som norsk tre eller bambus, forutsatt tilsvarende livssyklusanalyser.

Mulighetskartlegging av kilder til renere energi, herunder innhenter data om energibruk og karbonavtrykk fra dagens festival/arrangementsløsninger, samt kartlegging og mulighetsrom for nye energikilder, samt kartlegging av relevante aktører.

4. Arrangere en ny workshop med flere/bredere invitasjonsliste men med konkrete problem- og løsningsgrupper. Invitere aktører med beslutningsmyndighet. Heve perspektivet ut over regionen, og nasjonalt. Inspirasjon kan hentes fra initiativer som «bærekraftsfestivalen» arrangert av Hurdal kommune, med intensjon å skape en arena for kommuner, politikere, næringsliv, forskningsmiljø og lokalbefolkning.

5. Nyttige lenker

Miljøsertifisering

Det finnes flere miljøsertifiseringer man kan velge som arrangør. Man har også arrangørspesifikke sertifiseringer og kåringer som:

Miljøfyrtårn: (<https://www.miljofyrtarn.no/virksomhet/sertifiseringskriterier/>)

BRÅK «Grønn Festival»: (<https://www.brak.no/ressurser/gron-festival/>)

ISO 20121 (<https://www.iso.org/iso-20121-sustainable-events.html>)

A Greener Festival Award (<https://www.agreenerfestival.com/>)

YOUROPE (<https://www.yourope.org/cms/portrait-projects/go-group/greennclean/>)

Se også Norske Konsertarrangørers temaside: Miljø og samfunnsansvar: Lenke:

<https://www.konsertarrangor.no/arrangoerwiki/temaoversikt/miljoe/>

Avfall og renovasjon:

Les mer om hvordan Roskilde Festival jobber med sin renovasjon og avfallshåndtering her: www.roskilde-festival.dk/more/press/fa-svar-pa/fakta-om-oprydning-pa-roskilde-festival-2016

Les mer om hvordan Øyafestivalen jobber med avfall her:

<https://oyafestivalen.no/miljo/avfall/>

Miljøhåndboken.no – mange gode tips til miljøarbeidet:

<https://www.miljohandboken.no/norsk/praktiske-miljotiltak/2-7-energibruk/>

Se også: infinitem.no, grontpunkt.no, sortere.no, baerekraftsfestivalen.no

6. Referanser

BBC (2019) "The People Fighting the War on Waste at Music Festivals" Lenke:

<http://www.bbc.com/culture/story/20190627-the-people-fighting-the-war-on-waste-at-music-festivals>

"Major UK festivals to go plastic-free". Lenke: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-48380605>

Bergens Tidende (2020) «De flyr, bruker dieselaggregater og lager store mengder boss. Slik vil kulturlivet bli grønnere» Lenke: <https://www.bt.no/kultur/i/dOB2gj/disse-fem-grepene-tar-kulturlivet-for-aa-bli-mer-miljoevennlig>

Burning Man Journal (2019) "Burning Man Seeks a Sustainable future". Lenke:

<https://journal.burningman.org/2019/07/black-rock-city/leaving-no-trace/burning-man-seeks-a-sustainable-future/>

Bærekraftfestivalen (2020) «Om Festivalen». Lenke: <https://baerekraftfestivalen.no/omfestivalen>

CNN (2019) «How not to trash the planet at a music festival". Lenke:

<https://edition.cnn.com/2019/06/25/world/plastic-waste-emissions-music-festivals-intl/index.html>

DGTL (2019) "Sustainability" Lenke: <https://dgtl.nl/sustainability/sustainability>

Flow Festival (2020) Lenke: <https://www.flowfestival.com/en/festival/sustainable-flow/>

Fædrelandsvennen (2020) «Vil ha Avfallsfrie, Plastfrie og Helelektriske Festivaler». På trykk 29.januar 2020. Lenke: <https://www.fvn.no/kultur/i/P9BLw5/vil-ha-avfallsfrie-plastfrie-og-helelektriske-festivaler>

Geyer, R., Jambeck, J. R. & Law, K. L. (2017). Production, use and fate of all plastics ever made. *Science Advances*, 2017;3: e1700782

Grønt Punkt Norge (2019) «Vellykket kompostering av PLA-glass» Lenke:

<https://www.grontpunkt.no/nyhet/vellykket-kompostering-av-pla-glass/>

Grønt Punkt Norge og Greener Events (2019) «Avfallsguide for utendørsarrangement– planlegg smartere, spar ressurser og få til et mer bærekraftig arrangement»

Guribye, E. (2016). *Mot 'Kommune 3.0'? Modeller for samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor: Med hjerte for Arendal*. FoU Rapport 3/2016. Agderforskning.

Heller, M. Vatn, A (2016) "The divisive and disruptive effect of a weight-based waste fee". *Ecological Economics*, Volume 131. Accessed online 23.3.2019

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S092180091530063X>

IPCC (2019) Summary for Policymakers. In: *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems* [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.- O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]

I Østfold (2018) «Kom den kollektive veien til Idyll/Festivalen helt gratis» Lenke:

<https://fredrikstadavisa.no/2018/05/23/kom-den-kollektive-veien-til-idyll-festivalen-helt-gratis-samarbeid/>

Kvanneid, A. (2018) Waterworn. Climate Change Resonance in the Shivalik Hills of North India. PhD dissertation in social anthropology publicly defended May 22nd, 2018 at the University of Bergen, Norway. BORA link: <http://bora.uib.no/handle/1956/18560>

Kvanneid, A. og Guribye, E. (2019) Rapport for NORCE: Våre Strender, Vår Velferd. Strandrydding som inkludering og aktivt medborgerskap. Rapportnummer 2/2019.

Lucas, Mike and Wright, Alex (2013). Liminal performativity: Modern-day festivals and embodied practice. In: *European Group for Organization Studies Colloquium (EGOS 2013)*, 5-7 Jul 2013, Montreal, Canada.

Mydland, T. og Kvanneid, A (2019) Rapport for NORCE: Likemannstjeneste i Stavanger. Samarbeid om oppfølging etter institusjonsbehandling for rusavhengighet. Rapportnummer 3/2019

Naturpress (2020) «Nå kommer det ert grønt veikart for kultursektoren» Lenke:

<https://www.naturpress.no/2020/01/23/na-kommer-det-et-gront-veikart-for-kultursektoren/>

NIVA (2017) «Plastforurensning – hva er egentlig greia?» Intervju med Lusher, A. for NIVA. Lenke: <https://www.niva.no/nyheter/plastforurensning-hva-er-egentlig-greia>

Norgaard, K.M. (2011) *Living in Denial: Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. Cambridge, Massachusetts, London, England: MIT Press.

NRK (2018) «Det andre kaster, spiser de på denne festivalen» Lenke: <https://www.nrk.no/trondelag/festival-norge-prover-a-bli-mer-miljoennlig-1.14104309>

Ose, T. (2018): “Exercises in Excess - Food, Waste and Value in the Affluent North. A perspective on value-chains and their disruption.” Oslo: Ph.D. Dissertation, Faculty of Social Sciences, University of Oslo

Rosa, H. (2019) *Resonance. A Sociology of our Relationship to the World*. Polity Press.

Roskilde Festival (2020) Lenke: <https://www.roskilde-festival.dk/en/about/sustainability/>

Scandinavian Traveler (2019) “NorthSide – Denmark’s most sustainable festival” Lenke:

<https://scandinaviantraveler.com/en/lifestyle/northside-denmarks-most-sustainable-festival>

Schiermeier, Q. (2019) “Eat less meat: UN climate-change report calls for change to human diet” Published in *Nature* 572, 291-292

Shambala Festival (2020) Lenke: <https://www.shambalafestival.org/>

SIMAS (2018) «Ølglas frå Øyafestivalen blir kompost i Sogn». Lenke:

<https://www.simas.no/aktuelt/olglas-fra-oyafestivalen-blir-kompost-i-sogn>

SPIF (2018) «Är bioplaster här för att stanna?» Lenke: <https://www.svenskplast.org/2018/04/09/ar-bioplaster-har-for-att-stanna/>

Store Norske Leksikon (2020) «Kompost». Lenke: <https://snl.no/kompost:2020>

Teknisk Ukeblad (2018) «Slik blir bioposer brutt ned av bakterier». Lenke: <https://www.tu.no/artikler/slik-blir-bioposer-brutt-ned-av-bakterier-br/438691>

The Deloitte Global Millennial Survey (2019) Lenke: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html>

Turner, V. (1987) *Betwixt and between: The Liminal period in Rites of Passage*. In: *Betwixt & Between: Patterns of Masculine and Feminine Initiation*. Ed: Louise Carus Mahdi, Steven Foster, Meredith Little. Pages 3-20. Open Court. LA Salle, Illinois.

Universitetsmuseet i Bergen (2019) «Plasthvalen» Lenke: <https://www.uib.no/universitetsmuseet/108348/plasthvalen>

World Economic Forum (2016). *The New Plastics Economy. Rethinking the future of plastics*. Report. Geneva: World Economic Forum

Zheng, J., Suh, S. (2019) Strategies to reduce the global carbon footprint of plastics. *Nature Climate Change*. DOI: 10.1038/s41558-019-0459-z

Øyafestivalen (2018) «Er ølglassene våre egentlig miljøvennlige?» Lenke: <https://oyafestivalen.no/2018/08/20/er-olglassene-vare-egentlige-nedbrytbare/>